

Reactie op Micha Monitor 2014 “Rechtvaardigheid: waarom doen we dat (niet)?”
Amsterdam VU, 22 mei 2014

Theo Pleizier

Wie Goeree-Overflakkee oprijdt, het eiland waar ik predikant ben, kan niet om de discussie heen die woedt over de ruimte die beschikbaar moet komen voor windmolens. Een actiegroep heeft grote borden geplaatst, waar men oproept om toch vooral ten strijde te trekken tegen de megagrote windmolens die het landschap zullen vervuilen, het leefklimaat negatief zullen beïnvloeden en waarvan, zo vertelt een deskundige in de actiegroep, helemaal niet is aangetoond dat de dingen zo effectief zijn als het gaat om het behalen van duurzaamheidsdoelen.

Binnen de kaders van de Micha monitor zouden we ons kunnen afvragen of deze borden zijn geplaatst door kerkgangers, door algemeen nederlands publiek of door de categorie overigen. Maar ach, wat maakt het uit wie deze borden heeft geplaatst? Het verzet tegen windenergie – niet alleen op ons eiland – is divers en complex. Het gevoel te moeten functioneren als batterij voor de Randstad speelt daarin natuurlijk ook mee. Hoe rechtvaardig is het, om duurzame stroom te moeten produceren, opgezadeld te worden met de lasten en de voordelen toch vooral bij anderen terecht komen? Een gevoel dat de Groningers in Loppersum zullen herkennen. Is dit een botsing van sociale en ecologische gerechtigheid?

Waar die botsing zich in elk geval niet voor lijkt te doen is in een beslissing die in ons gezin genomen moet worden. Als er een volgende smartphone komt – want we zijn het er ook wel over eens dat die dingen vooral veel kosten en veel te snel vervangen worden – dan moet het ding een rechtvaardig product zijn. De Fairphone gooit hoge ogen met de claims van duurzaam geproduceerd en onder goede werkomstandigheden. Een sociaal en ecologisch rechtvaardig product. Tot een wetenschapsjournalist twijfel zaait over het product. Kloppen de claims? Is het misschien iets te mooi neergezet? En hoe rechtvaardig is dat dan weer richting de klanten? Overigens heb ik de wetenschapsjournalist niet gecontroleerd...

Het smartphone-voorbeeld raakt aan het windmolen-vraagstuk: de rol van de techniek. Op welke bronnen baseer je je als consument, waar moet een kritische burger het inzicht aan ontleen als het om ingewikkelde technologische kwesties gaat, wie is betrouwbaar in alle tegenstrijdige claims? Het kan moedeloos maken wanneer je de ingewikkeldheid van allerlei ecologische en sociale vraagstukken tot je laat doordringen.

De Micha Monitor 2014 doet niet aan cynisme en moedeloosheid. Beter gezegd, de respondenten in het onderzoek zijn er nauwelijks op te betrappen. Het is ook een prachtige uitkomst, dat voor 80% van de kerkgaande christenen thema's rond 'recht-doen' in beeld zijn. Zoals het ook mooi is dat christenen het eens zijn dat de bijbel hierover duidelijk is [16]. Kennelijk is er bij het thema gerechtigheid geen sprake van een hermeneutisch probleem. Althans dat wordt niet zo ervaren.

Ten aanzien van het verschil tussen sociale en ecologische gerechtigheid, vallen in de Monitor twee zaken op: (1) ecologische gerechtigheid lijkt, aldus de analyse in de Monitor, vooral gemotiveerd te worden door plicht. (2) als het over de aandacht van de kerken gaat, zowel in prediking, andere activiteiten als in beleid en in praktische uitwerking, constateert de Monitor dat er meer aandacht voor sociale rechtvaardigheid is dan voor ecologische rechtvaardigheid. Vanuit de titel van het rapport “Rechtvaardigheid: waarom doen we dat (niet)?” zal ik in mijn bijdrage vooral ingaan op motivaties.

1. Gerechtigheid vanuit plichtsbesef?

Overinterpretatie van de cijfers?

Ecologische rechtvaardigheid wordt vaker als plicht gezien, zo lezen we in de conclusies. In de berichtgeving wordt dat: “Christenen niet sterk bezig met beheer van aarde”.¹ Maar, is deze conclusie terecht op basis van het verzamelde materiaal? En: werkt de opzet onderzoek dit ook wat in de hand? Op pag. 24 van het rapport komt de houding aan de orde ten aanzien van het beheer van de aarde. In de rangschikking van de antwoorden valt op dat kerkgangers sneller kiezen voor “het is onze plicht om goed voor de aarde te zorgen” en minder snel voor de uitspraak “zorg voor een leefbare aarde begint bij jezelf”. Bij de vraag naar het bewust omgaan met natuurlijke grondstoffen [25] scoort het antwoord “omdat het past bij hoe we als mensen met de aarde moeten omgaan” hoger dan “omdat ik daarmee recht doe aan generaties die na ons de aarde gebruiken”.

Maar hoe interpreteer je de antwoorden? Plicht duidt mijns inziens op de erkenning dat er een hoger gezag is; dat het bij mijzelf begint kan ook gauw antropocentrisch verstaan worden. Bij het beheer van de aarde realiseer ik mij meer dat het mijn plicht is om goed voor de aarde te zorgen en daarna pas dat een leefbare aarde bij mijzelf begint. De ultieme motivatie ligt in het appèl dat de Schepper doet, zorgen voor de aarde. Daarna komen mijn mogelijkheden. Die volgorde kan voor een christen heel goed worden verdedigd. Dat geldt ook voor het motief met betrekking tot de komende komende generaties. Dat het passend is, kan als plicht worden geïnterpreteerd, maar ook als inherente waarde: het recht doen aan de schepping *op dit moment*.

Ik geef daarmee een mogelijk andere interpretatie van de items. Daar ligt kwantificerend onderzoek altijd ruimte. Die onhelderheid moet voor lief genomen worden en wijst op de begrenzingen van het onderzoek. Het moet ook voorzichtig maken in de conclusies. Of de conclusies terecht is dat er minder sprake van intrinsieke motivatie is op dit punt, blijft voor mij toch nog even de vraag.

Bovendien is de vraagstelling naar de duidelijkheid van de Bijbel ook minder onschuldig dan hij lijkt. Wie vraagt of de richtlijnen van de Bijbel ten aanzien van een bepaald thema duidelijk zijn, zet de respondent op het spoor van een plicht-ethiek. Deze vraagstelling wekt toch enigszins de suggestie dat het christelijke vooral zit in het naleven van de richtlijnen van de Bijbel. Is dat, theologisch gezien, de meest spannende vraag als het om de motivering voor rechtvaardigheid gaat?

Christelijke motieven voor rechtvaardigheid

Waarom zou een christen gerechtigheid nastreven in de onderlinge verhoudingen tussen mensen onderling, tussen mens en aarde en tussen de mens en de Schepper?

Nicholas Wolterstorff maakt in zijn boeken over gerechtigheid een belangrijk punt vanuit het bijbelse spreken over vergeving.² Wanneer het gaat over God die ons vergeeft, dan heeft God dus het recht om ons verantwoordelijk te houden. Je kunt namelijk alleen maar vergeven worden door degene die geen recht gedaan is. Recht en onrecht is in bijbel niet allereerst iets van wetten en gedragingen, maar hangt samen met een inherente waarde: wij moeten recht doen aan de grootheid van God, om wie Hij ís.³ Gerechtigheid is dus, aldus Wolterorff, gefundeerd in wie God is. Afgeleid daarvan moeten wij elkaar recht-doen, omdat wij in het beeld van God geschapen zijn. Dat God vergeeft is een indicatie voor hoe serieus Hij ons daarin neemt. Plicht staat hiermee in verband. Primair echter, als een door God verantwoordelijk gehouden worden; daarna pas als gehoorzaamheid aan richtlijnen en regels.

1 <http://www.cip.nl/artikel/42331/Christenen-niet-sterk-bezig-met-beheer-van-aarde>

2 *Justice. Rights and wrongs*, Princeton/Oxford 2008; *Justice in Love*, Grand Rapids/Cambridge 2011.

3 *Justice*, 94.

Parallel hieraan, maar minder vanuit de Schepper en meer vanuit de schepping gedacht, loopt een gedachte van Rowan Williams in een essay over de klimaatcrisis. “Mens-zijn in bijbelse zin”, zo zegt Williams, “is verantwoordelijkheid krijgen voor de toekomst van het leven.”⁴ Wij moeten leren om goed te doen op zo'n manier dat het levenschenkend is. Wij hebben een plicht tot zorg voor het leven. Het gaat dan niet om vragen in hoeverre mijn afvalscheiding of mijn vliegafstanden bijdragen aan de oplossing van de mondiale milieuproblematiek. Maar mijn afvalscheiding en verantwoorde omgang met uitstoot van CO₂-gassen, maken dat ik – zo zegt Williams – 'dichter bij de werkelijkheid van het leven ... kom te staan'. “We worden uitgedaagd om onze individuele en sociale doelstellingen zo aan te passen dat we dichter bij de werkelijkheid van het leven in onderlingen afhankelijkheid in een bontgeschakeerde wereld komen te staan, ongeacht of we denken dat we 'de aarde kunnen redden’.”⁵ Het leven respecteren kan dan wel een soort plicht zijn, maar een christenen gebruikt toch liever het woord roeping. Een roeping vanuit de verantwoordelijkheid die verankert is in het wezen van de Schepper én in het mens-zijn, zoals geschapen naar het beeld van God.

De Micha Monitor gaat voorbij aan een meer inhoudelijk peilen van de motivering van christenen. Zoals in dit korte bestek al aangegeven, kunnen die motiveringen theologisch verschillen. De een zal meer vanuit de eer van God denken, de ander meer vanuit het mens-zijn, een derde vanuit bijbelse voorschriften. Die schakering aan motieven onder christenen, kan helpen het ethische debat gericht te voeren. Ik veroorloof me in dit verband te opmerking dat dat mijns inziens veel relevanter is dan het uiteenleggen van kerkgangers naar allerlei denominaties. Naast het feit dat een Gereformeerde Bonder, waar ik mijzelf onder reken, vanuit loyaliteit aan de eigen kerk niet zo graag het vakje aankruist PKN (Bond) in plaats van PKN(overig), doet het vreemd aan dat Bonders vervolgens tot de bevindelijk gereformeerden gerekend worden, waar de Christelijk gereformeerden dan weer buiten vallen omdat ze orthodox gereformeerd heten. Daarnaast zijn alle evangelicale christenen voor het gemak in één bak geplaatst.) Ik zou vanmiddag willen voorstellen om metingen zoals de Micha Monitor, maar dat geldt ook voor ander soort onderzoeken, niet meer op deze manier in te delen langs allerlei vakjes die ongeveer corresponderen met denominaties. Het legt onnodig de nadruk op verschillen tussen kerkelijke gemeenschappen en het leidt de aandacht af van de inhoud. Het zegt te weinig over daadwerkelijke motieven achter houding en gedrag. Al besef ik dat het organisaties als Micha kan helpen om in de communicatieve strategie meer rekening te houden met verschillende delen van de achterban.

2 . Is er een verklaring voor het verschil tussen sociale-ecologische rechtvaardigheid?

Bovendien, in de uitkomsten van het onderzoek blijken de verschillen tussen denominaties nauwelijks relevant te zijn, op een enkel procentpunt na. Bijvoorbeeld: op de vraag waarom er zo'n groot verschil in kerkelijke aandacht is voor sociale versus ecologische rechtvaardigheid, laat het onderzoek [45] zien dat verschillen tussen denomaties er niet of nauwelijks toe doen. Andere factoren blijven helaas buiten beeld. Hoe zit het bijvoorbeeld met stemgedrag? Zou het kunnen zijn dat christenen die bijv. op de Partij voor de Dieren stemmen, meer ecologische verantwoordelijkheid voelen? Hoe zit het met leeftijd? Het zou mij niet verbazen als jongeren gevoeliger zijn voor ecologische thema's, misschien wel meer dan voor sociale thema's. Interessant kan ook zijn of jongeren of ouderen dit vanuit verschillende motieven doen. (Tussen twee haakjes, deze benadring sluit ook beter aan bij het Micha materiaal. Er is wel een Micha Young, maar geen Micha Rooms-katholiek of Micha Evangelical) Dergelijke correlaties helpen om in kerkelijke gemeenten het gesprek tussen de generaties te voeren. We leven in een culturele context van na de

4 “Klimaatcrisis: Naar een christelijk antwoord”, in: Rowan Williams, *Geloof in de publieke ruimte*, Vught 2013, 263.

5 Klimaatcrisis, 260.

ontzuiling waarin ook christenen in hun stemgedrag heel divers geworden zijn. Deze christenen ontmoeten elkaar in kerken en gemeenschappen, het gesprek tussen hen zou veel meer gestimuleerd kunnen worden dan wanneer we resultaten in hokjes van denominaties duwen.

Hoe komt het dat kerkgangers meer aandacht voor sociale onrecht hebben dan voor ecologische gerechtigheid? Ik geef twee mogelijke duidingen.

1 / Uit ander onderzoek weten we dat kerkgangers, meer dan andere Nederlanders, guller geven, meer vrijwilligerswerk doen en meer aandacht voor de andere mens hebben. Dat zijn thema's op het terrein van sociale gerechtigheid. Het zou mooi zijn als het komt door de kerkgang, maar dat hoeft niet. Kerkgangers maken deel uit van een gemeenschap. Omdat sociale gerechtigheid in de Monitor ook persoonlijke aandacht en het geven van geld omvat, ligt het meer voor de hand dat kerken hier aandacht aan geven omdat het behoort tot de normale liturgische praktijk. Kerk-zijn is zelf een gestalte van sociale gerechtigheid en ligt alleen daarom al dichterbij.

2 / Een andere verklaring zou kunnen liggen in de vraag in hoeverre ecologische rechtvaardigheid secundair is ten opzichte van sociale rechtvaardigheid. Dat wordt ook gesuggereerd in het onderzoek. Recht-doen aan generaties na ons wordt gezien als een intrinsieke motivatie voor beheer van de aarde [25]. Tegelijk is het een motivatie ontleend aan sociale gerechtigheid. Gelijke kansen voor iedereen, ook voor de generaties na ons, als indicatie voor sociale gerechtigheid is dan een motief voor het nemen van de ecologische verantwoordelijkheid. Anders gezegd: is ecologie dan toch instrumenteel voor rechtvaardige verhoudingen tussen mensen? Nog anders gezegd: is er ook een motief om voor de aarde te zorgen dat losstaat van de mens en zijn toekomst? Dat lijkt me een belangrijk punt om verder op door te gaan.

3. Lukas 16 en het wederzijdse gesprek tussen Micha Nederland en de kerken

In Lukas 16 vertelt Jezus de gelijkenis over Lazars op de stoep van de rijke man. Lazarus is ziek en dus arm. Vanuit deze gelijkenis wil ik drie voorzetten geven waar het gesprek tussen Micha Nederland en de kerken over zou kunnen gaan.

1. *Wie is Lazarus?*

In de gelijkenis ligt er één man op de stoep. Als een pars proto voor de ene groep van mensen die onder onrecht lijden in het Oude Testament. Het is de ene groep die door Wolterstorff het 'kwartet van de kwetsbaren' genoemd wordt: de weduwen, de wezen, de armen en de vreemdelingen.⁶

Nu de wereld een dorp geworden worden, ligt onze stoep vol met Lazarussen. Lazarus is niet slechts ziek en arm. Hij is ook een bootvluchteling uit Eritrea die de werkgelegenheid van de rijke man bedreigt. Lazarus is ook een kind dat werkt in de mineraalmijnen voor de tablets van de kinderen van de rijke man. En er ligt een Lazarus uit Qatar die meebouwt aan stadions voor het voetbalplezier van de rijke man en zijn vrienden.

Lazarus is een Sudanese wees van wie de moeder is geëxecuteerd onder sharia-wetgeving. Een Lazarus die nog steeds dakloos is vanwege de aardbeving die zijn dorp heeft getroffen. En er ligt een Lazarus die dakloos is omdat hij niet mag bestaan, de illegale Lazarus. Lazarus is niet langer de man uit de straat, maar de stoep ligt vol Lazarussen die bij ons worden neergelegd via de media die al het leed van de wereld bij ons binnenbrengen.

Wie zou zich laten verlaten verleiden om misstanden te 'ranken'? En toch moet het. Want je kunt niet elke Lazarus helpen. Je moet kiezen. Wij leven met de doem van de selectie. Organisaties

---

6 *Justice*, 75.

specialiseren zich in kennis van één soort Lazarus. En het ene gemeentelid heeft meer met deze misstand en de andere met een andere. Moet je dit ranken of moet je deze selectiviteit juist leren benoemen en met elkaar leren delen?

Is kiezen voor opkomen voor vervolgte geloofsgenoten, ook kiezen tégen opkomen voor de rechten van anders geaarden? Is kiezen voor opkomen tegen dierenleed dan kiezen voor minder aandacht voor vrouwenhandel? Het is nog ingewikkelder. Wat is meer ecologisch verantwoord? De een kiest voor biologisch eten en de ander bewust voedsel dat is bespoten met bestrijdingsmiddelen, omdat de laatsten een zegen zijn die er voor hebben gezorgd dat gewasziekten zijn uitgebannen. Opkomen voor democratische rechten in Syrië en bidden voor de val van het regime van Assat, dat is een vorm van aandacht voor sociale gerechtigheid. Maar als dat betekent dat de christelijke minderheid daarmee ook in gevaar komt? Selectiviteit en complexiteit gaan hier hand in hand. De stoep ligt niet alleen vol met Lazarussen, Lazarus heeft ook veel (tegenstrijdige) gezichten. Moeten wij in plaats van te leren kiezen, niet leren om het in deze complexiteit uit te houden?

Mijn oproep aan Micha is op dit punt een dubbele: 1. help kerken en christenen door te informeren, door in het woud van de informatie waaronder ook de technische vragen, goede afwegingen en keuzes te maken. En in het verlangende: 2. help kerken om het uit te houden in de tegenstrijdige belangen. Niet om compromissen te zoeken, maar om tegenstrijdige belangen te durven dienen en het uit te houden met een innerlijke verscheurdheid.

2. Rechtdoen in het 'hier en nu' met het oog op de wereld die komt

De gelijkenis die Jezus vertelt, geeft ons geen ruimte om recht-doen te bagatalliseren. Het blijft toch opmerkelijk dat een substantieel deel van de ondervraagden aangeeft dat de zondigheid van de mens en het behoud door het geloof in Christus redenen zijn om minder te hechten aan een rechtvaardige levensstijl. 16% van de ondervraagden lijkt deze houding in te nemen [15]. Maar de gelijkenis geeft ons geen ruimte om zonde en behoud los te maken van een rechtvaardige levensstijl. Sterker nog, de gelijkenis suggereert een diepe verbinding tussen de eeuwige bestemming van de mens en het concrete leven op deze aarde.

Daarmee is ook iets gezegd over het intrinsieke verband tussen het hier en nu en de toekomst van Gods Koninkrijk. Verplicht dit organisaties als Micha en de kerken niet tot elkaar? Ons leven hier doet er toe. Ook al bouwen wij hier niet áán het Koninkrijk, wij bouwen wel vóór het Koninkrijk.⁷ Dat de nieuwe hemel en aarde herinneringen kent aan dit aardse bestaan, daar geeft de gelijkenis toch wel een sterke hint voor. Dit inzicht kan kan er voor zorgen dat we zoeken naar een christelijke leven dat één geheel is. Integraal en integer. Laten we elkaar blijven aandringen op integriteit en een integrale beleving van het hier en nu in het licht van de toekomst van Gods Rijk. Dan houden we het echt spannend met elkaar. Laten Micha Nederland en de kerken blijven vasthouden aan dit verband tussen hier en nu en daar en straks. Daarin past een denken vanuit stapsgewijze groei in wijsheid en bewustwording, waarin recht wordt gedaan aan ieders geloofsweg. Daar hoort ook hoopvolle communicatie bij.

3. Tegen de zelfrechtvaardiging

De kerk heeft haar eigen verhaal. Een verhaal waarin de zelf-kritiek ons moet bewaren tegen de zelf-rechtvaardiging. Kan het zijn dat de Monitor iets teveel aan de oppervlakte blijft, vanwege de vergelijking tussen de 'gewone Nederlander' en de 'kerkganger'? Het nodigt uit tot vergelijking. Wie doet het beter? Is de kerkganger rechtvaardiger? Het is mooi als er verschil in gedrag is, maar ook als dat verschil in gedrag er niet is, dan moeten we een laag verder kijken. En als het verschil in gedrag er wel is, geeft ons dat dan ten onrechte een goed gevoel over onszelf? Het vergelijken en

---

⁷ Onderscheid ontleend aan Tom Wright, *Surprised by Hope*, 2008, 207.

meten van gedrag is niet alles. Als de score op het gebruik van groene energiebronnen tussen kerkgangers en anderen even hoog is, moeten kerkgangers er dan nog een schepje bovenop doen? Hoe dan ook, iedereen zichzelf in het onderzoek een 8.1 voor de eigen rechtvaardige levensstijl...

Afgelopen week viel er een folder op de mat met daarin het verhaal van twee dertigers die hun prachtige vrijstaande boerderij klimaatneutraal hadden laten verbouwen. Zij vertelde: hier hebben we ons eigen paradijs. En hij voegde er aan toe: ik kan lekker lang douchen, daar houd ik van en het kost geen energie. En, niet te vergeten, na zus en zoveel jaar gaan we er nog op verdienen ook. Een vriendelijk gezinnetje. Misschien wel kerkgangers. Maar het verhaal is mij iets te mooi. Wanneer sussen we ons geweten, vanuit het verlangen om onze eigen welvaart op peil te houden?

Jezus spreekt zijn gelijkenis tot de Farizeeën. Zij rechtvaardigen zichzelf, zo vertelt Lukas. Rechtdoen en jezelf rechtvaardig vinden. Wij zullen elkaar op dit punt moeten blijven uitdagen. Is ons recht-doen wel concreet genoeg en durven kerken ook voorop te lopen? Maar laten we elkaar ook scherp houden wanneer wij bezig zijn onszelf een goed gevoel te bezorgen. Jezus spreekt tegen de zelfrechtvaardiging, omdat we het toch van zijn vreemde rechtvaardigheid moeten hebben. Een rechtvaardigheid die niet van ons is, maar die ons wordt geschonken. Het behoud door Jezus Christus is dan misschien wel het diepste motief voor een rechtvaardige levensstijl. Dat is dan toch een antwoord tot die 16% die denkt dat het allemaal wel meevalt...